

Günümüzde Nevşehir’de Yaşayan Bazı Gelenek ve Kabullere Bir Bakış

Güldane Gündüzöz*

Özet

Kültürel bakımdan incelendiğinde Türkler İslamiyet’ten önceki bazı hayat tarzlarını ve geleneksel manada birçok uygulamalarını, İslâmî dönemde de büyük ölçüde korumuş görünmektedirler. Kültürel unsurlardan İslâmî kaidelere uygun olmayanların bir kısmı zamanla değişime uğrarken bir kısmı İslâmî kimlik kazanarak varlığını sürdürmüş, bir kısmı ise tamamen ortadan kaybolmuştur. Bu değişim, Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra karşılaştıkları toplulukların ve oldukça geniş bir coğrafyada sahip oldukları farklı sosyoekonomik ve siyasi yapıların etkisiyle muhtelif Türk topluluklarında farklı düzeylerde gerçekleşmiştir. Böylece Anadolu Türk halk kültürü, yüzyıllar öncesinden başlayan yolculuğunda dünyanın üç kıtasında çeşitli bölgelerde farklı inançlara sahip halklarla karşılaşarak günümüze ulaşmıştır.

Gelenek, bir milletin duygu ve düşünce dünyasını ve hayata bakışını gösteren eşsiz bir kaynaktır. Benzer şekilde örf ve âdetler, bir halkın tarihini, bunun ötesinde insanlığın en eski tarihte oluşan görüşlerini ve fikir aşamalarını öğrenmede son derece önemli bir araçtır. Buna bağlı olarak doğum, evlilik ve ölüm insan hayatındaki başlıca dönemeçler olarak kabul görmüş geçiş törenleridir. Bu çerçevede Türk milletinin tanınmasında ve kültürel yapısının ortaya konulmasında folklor araştırmalarının önemli bir yeri vardır. Bu doğrultuda makalemizde diğer bazı geleneklerin yanında özellikle geçiş dönemleri olarak tanımlayabileceğimiz doğum, evlenme ve ölüm âdetleri Nevşehir merkez ilçe ve çevresi esas alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bektaşilik, kültür, mitoloji, âdet, gelenek.

General View of Living Traditions and Folk Beliefs of Nevşehir

Abstract

If it is explained in cultural continually point of view, it is seen that the Turks kept their life styles and traditions after they became Muslim. Some of these traditions and life-styles that were not appropriate with Islamic regulations changed in the course of time, some of them disappeared and some of them kept their existence by gaining Islamic identity. After the Turks became Muslim, they appeared in a very large geography and

* Öğr. Gör., Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ordu/Türkiye, gunduzoz50@hotmail.com

this very large geography had different social, economical and political structures. Because of this, the change happened in different levels in Turkish societies. Thus Anatolian Turkish folk culture have survived of mixing with people of different faiths in different parts of the world for ages.

Customs are unique resources reflecting people's view on life. Customs and traditions also provide an excellent means to learn about the thought process and evolving ideas throughout history. Birth, marriage and death are regarded as the most important traditional ceremonies in human life. Studies of folklore have an important role in introducing Turkish peoples. Therefore, we examined in our article folklore factors in addition to some other traditions especially birth, marriage and death in Nevşehir and around.

Keywords: Bektashism, culture, mythology, customs, traditions.

Giriş

Türkler anayurtları Orta Asya'dan getirdikleri dinî ve mitolojik pek çok inancı, İslam'a ters düşen unsurlarından arındırarak eklektik bir harmanlamayla Küçük Asya'da devam ettirmiş, farklı kültürel davranışlarında ve âdetlerinde bu gibi kabul ve inançlardan büsbütün uzaklaşmamışlardır. Bunun temel sebeplerinden biri Müslümanlığı kabul etmeden önceki dönemlere ait dinî inançlarının Türkler üzerinde güçlü bir etki bırakmış olması ve sosyal hayatlarında dinamik bir hâlde bulunmasıdır. Böylece bu inançlardan bir kısmı günümüze kadar farklı kültürel tezahürlerle yaşamaya devam edebilmiştir. "Gök Tanrı Dini" uzunca bir süre Türk kimliğine büyük ölçüde damgasını vurmuş ve karşılaştıkları Budizm ve Hıristiyanlık gibi diğer dinlere nazaran bu din, Türk halkının kültürel altyapısında kayda değer şekilde iz bırakarak yüzyıllarca farklı âdet ve alışkanlıklarla tezahürlerini yansıtabilmiştir. Dolayısıyla Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra eski inançlarının kalıntılarını tamamen yok edememişler, geçmişin derin etkilerini taşıyan bu kalıntıların bir kısmını İslam'a uymadığı için zamanla terk etmişler, bir kısmını ise İslam'da yeri olmamasına rağmen yaşatmaya devam etmişlerdir¹.

Orta Asya'dan Anadolu'ya yapılan göçlerle birlikte Türkler yeni yurtlarına ve yeni şartlara adapte olmak durumunda kalmışlardır. Oldukça farklı bölgelerin içinden geçilerek yapılan uzun soluklu bu göç, Türk topluluklarının çok farklı kültürleri tanımalarına da sebep olmuştur. Ancak bu toplulukların geçiş yolları üzerindeki kültürlerden ve özellikle yeni komşuları olan Rumlardan etkilenmekle birlikte oldukça kuvvetli bir biçimde eski gelenek ve kabullerine bağlı kaldıkları görülmektedir. Örneğin Nevşehir'de yaşayan Müslüman Türkler, yıllar boyu Rumlar gibi farklı etnik yapılarla yakın komşuluk ilişkileri sürdürmelerine rağmen Türk kültürünün ilk kökenlerine ait değerleri büyük ölçüde muhafaza etmiş ve bu sebeple geçmişe uzanan kültürel birikim günümüze kadar bir ölçüde ulaşabilmiştir².

Nevşehir gelenek ve görenekleri bağlamında Hacıbektaş ilçesinin, Bektaşî neşveye sahip olması bakımından nispeten farklı bir özellik taşıdığı görülmektedir. Bu doğrultuda önemli bir kültürel merkez olan Pir Evinin Hacıbektaş ilçesinde yoğun bir şekilde varlığını hissettirdiği söylenebilir. Bazı yönlerden nevi şahsına özgü olan Bektaşîlik anlayışının, belli adap ve erkân çevresinde kültürel sabiteler ile bir yapı oluşturarak, bir taraftan "geyik boynuzunun kutsallığı" ve "tavşanın tabu oluşu" gibi eski Türk kültüründe de karşılığı olan kabullerin intikalini sağlayan bir enstrüman olarak işlev gördüğünü, diğer taraftan yeni kül-

1 Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1995, s. 11.

2 Tülay Er, "Ürgüp ve Çevresi Evlenme Âdetlerinde Meydana Gelen Sosyal ve Kültürel Değişmeler", *V. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek ve İnançlar Sektöründe Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1997, s. 201.

türel unsurlara karşı en azından Hacıbektaş çevresinde âdeta kültürel bir kalkan vazifesi ifa ettiğini söylemek mümkündür. Bektaşilikte, sembolizm ile örülü bazı gelenek ve kabullerin bazı eski Türk inançları, âdet ve uygulamaları ile uyumlu olduğu, buna bağlı olarak kültürel harmanlamaya dayalı farklı bir tavır inşa edildiği görülmektedir. Bugün de Hacıbektaş ilçesinde bazısı Bektaşî uygulamalarından kaynaklanan, bazısı farklı kabul ve anlayışların sonucu olarak Orta Asya'dan tevarüs edilen geleneğin izlerini sürmek mümkündür.

Kısmen dış tesirlere kapalı bir yapı gösteren ve tarihten tevarüs ettiği özgün kültürel kodları, bir yandan rit-mit denklemi içinde dinî merasimlerle, diğer yandan Bektaşî dede-babalarının manevi otoritesinin hâkim olduğu ocak çatısı altında görece kutsallık atfedilmiş şifahi literatür ile koruyan Bektaşî geleneği, Hacıbektaş ilçesinin geleneksel kültürel yapısını korumasına imkân vermiştir. Nevşehir'in diğer bölgelerinde Bektaşilikteki korumacı ve kapalı cemaat yapısı görülmediğinden kültürel değişimin daha açık olması öngörülebilir. Ne var ki söz konusu ilçenin bir tarikat merkezi olması, kültürel açıdan bu merkezi, çevresindeki diğer yerleşim yerlerinden uzaklaştırmadığı gibi Hacıbektaş ilçesine benzer şekilde bir Bektaşî geleneğine sahip olmayan merkez ilçede ve diğer ilçelerde de pek çok gelenek, ilk bakışta unutulmaya yüz tutmuş görünse de, -buralara ait kültürel değerler ve âdetler derinlemesine incelendiğinde- eski Türk kültüründen beslenen âdetlerin ve geleneksel motiflerin varlığını koruduğu görülmektedir. Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesi dışında kalan bölümünde kültürel değişimin yavaş gerçekleşmesi, benzer şekilde belli kültürel sabitelere sahip olan bu bölgelerin dış tesirlere çok açık olmayan ve şehirleşme sürecindeki görece durağan yapısı ile açıklanabilir.

I. Nevşehir'in Tarihi Geçmişi

Tarihsel bakımdan bölgenin farklı etnik ve dinî gruplara ev sahipliği yaptığı ve çok zengin bir kültürel harmanlanmaya konu olduğunu gösteren zengin bir literatür bulunmaktadır. Nevşehir'in yedi bin yıllık tarihinde milattan önce 1600'lü yıllarda Hitit egemenliğine girdiği daha sonra Med ve Pers hâkimiyetlerinde kaldığı bilinmektedir. Bölgenin Pers hâkimiyetinden sonra milattan sonra 17'de Roma Devleti'nin sınırlarına dâhil olduğu dikkate alındığında Kapadokya'nın sırasıyla Zerdüştlük, Paganizm ve bilahare Hıristiyanlığın etkisine girdiği söylenebilir. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle Kapadokya, Doğu Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. II. yüzyıl sonlarında Kapadokya'da önemli sayıda Hıristiyan topluluklarının bulunduğu bilinmektedir. Bölgedeki Zerdüşti, Pagan ve Hıristiyan oluşum ve bu doğrultudaki kültürel mirasa İslam unsuru erken bir tarihten başlayarak dâhil olmuştur³. Bu oluşumun, bölgedeki eklektik yapıda ciddi etkileri olduğu söylenebilir. Sonraki dönemde, Sultan Melikşah'ın ve Büyük Selçuklu Devletinin bölge üzerinde hem siyasal

3 Arif Bilge, *Nevşehir ve Lale Devri Tarihi*, Konya: Nazım Bey Yayınevi, 1966, s. 32.

hem kültürel bakımdan etkisi olmuştur. Bu dönemde Kapadokya bölgesinde nüfus, Müslümanlar, Ermeniler ve Rumlardan oluşmakta idi.

Nevşehir, Anadolu Selçukluları döneminde doğu-batı istikametinde birer menzillik mesafede yapılmış kervansaraylara sahip küçük bir yerleşim yeridir. Bu yol batıda Ege kıyıları, doğuda Orta Asya Türk dünyası ve Çin'e ve Mezopotamya'ya uzanan çok işlek ve canlı bir ticari hayata sahip kültür köprüsü görevi de üstlenmiştir. Dolayısıyla bölgenin eklektik kültürünün oluşmasında coğrafi konumu da etkilidir⁴.

Anadolu Selçuklu Devleti 1243 Köseadağ Savaşında mağlup olduktan sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde beylikler ortaya çıkmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti parçalanınca Moğolların Anadolu valisi Timurtaş'ın daha sonra da Eratna Bey'in egemenliğine giren Nevşehir 1381'de Kadı Burhaneddin tarafından ele geçirildiyse de 1397'de yöreye Karamanoğulları egemen olmuştur⁵. 1466 yılından itibaren bölge Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir⁶. Osmanlı idaresinde olduğu dönemde, 1725 tarihine kadar Nevşehir, Ürgüp kazasına bağlı bir köy konumundadır⁷. Ancak Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile birlikte bu bölgede gözle görülür bir değişim yaşanmıştır. Söz konusu dönemde şehir yeniden imar edilmiş ve bu imar faaliyetleri sırasında bölge halkının nüfusunu arttırmak için çevre yerleşim bölgelerinden aileler getirilerek buraya yerleştirilmiştir. Nevşehir bu göçlerle birlikte yüzyıllar öncesinden gelen kültür mirasına farklı zenginlikleri eklemiştir⁸.

II. Eski Türk Dininin Genel Özellikleri

Türkler İslam dinini kabul etmeden önce büyük dinlerin çoğunu zaman içinde ya peş peşe ya da aynı anda benimsemişlerdir. Nihayet bugünkü Güney Rusya ve Türkistan'daki küçük Türk toplulukları arasında İslam dini hızla yayılmıştır. Türk toplulukları çeşitli dinleri benimsemiş olsalar bile daha önceki inançlarının izleri birden silinmemiştir. Eski inanç ve gelenekler büyük kültür merkezlerinin dışında, özellikle taşrada muhafaza edilmiş, buna mukabil bu inançlar büyük merkezlerde dahi kısmen yaşatılmıştır. Hatta eski kabullerin izini taşıyan söz konusu gelenekler günümüze kadar nispeten korunarak aktarılmıştır.

4 Türkler, yerli halkla evlenmek suretiyle Rumları ve yerli halkı yönetime ve bu eklektik yapıya dâhil etmişlerdir. Bu bağlamda I. ve II. Keyhüsrev'in annelerinin Rum asıllı oldukları bilinmektedir. Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Erol Üyepazarıcı (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 209.

5 Nevşehir Valiliği, *Nevşehir İl Yıllığı*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1999, s. 26.

6 Komisyon, "Nevşehir", *Yurt Ansiklopedisi*, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, c. VIII, 1982, s. 6065.

7 Ahmet Özkılınç vd., *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1996, s. 103.

8 Nevşehir Valiliği, *Nevşehir İl Yıllığı*, s. 27.

Eski Türk halklarının dinlerini ve mitolojilerini kesin ve güvenilir bir biçimde ortaya koymak uzun araştırmalar gerektirmektedir. Ancak Kök/Gök Tanrı Dininin tek tanrı ya da en azından kabul ettikleri diğer tanrılardan daha üstün olan bir “Kök/Gök Tengri” inancına dayandığı söylenebilir. Buna mukabil eski Türkler, ayrıca insanüstü güçlere de inanmakta, hayvanlara ve bitkilere kutsallık atfetmekte ve totemizme meyletmekteydiler. Eski Türk topluluklarında ayinlerin oldukça etkili olduğu, özellikle kurban ayininin başrolü aldığı söylenebilir. Kurbanın yanında başka bir dünyada ebedi hayat inancı, temizlik ve tabulaştırma konularına da geniş yer verilmektedir. Ayrıca bu düşüncede Şamanist öğelerle birlikte kehanet ve büyüye de sıkça rastlanmaktadır⁹. Türk topluluklarının inanç hayatında erişilmez olarak kabul gören Kök/Gök Tengri tasavvurundan “Ulu Varlık”a doğru gidiş dikkat çekicidir. Bu sebeple eski Türk topluluklarının tek tanrı inancına sahip olduğu söylenebilir. Türk kültüründe yeri olan Umay ve diğer iyeler, tanrı değil, pek çok dinde bulunan melekler ve mukaddes varlıklar için kullanılan adlardır. Umay, Türk mitolojisinin kaynağı olan Türkî devletlerin hemen hepsinde bilinmektedir¹⁰.

III. Eski Türk İnançları ve Mitolojik Kökenleri

Mitler, hatırlatma, kimlik oluşturma ve kültürel süreklilik gibi işlevler üstlenmiştir. Aslında her kültür bağlayıcı yapı olarak adlandırılan bu tür bir mekanizmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu yapı hem sosyal hem zamansal boyutta toplumun belleğini oluşturmakta ve bu bellek ortak bir mekân ve sembolik anlamlar dünyasına dayanarak toplumun belli bir inanç ve ideal çevresinde birleşmesini sağlamaktadır. Bu yapı, aynı zamanda önemli tecrübe ve hatıraları şekillendirip canlı tutmakta ve ilerleyen zaman içine geçmişe ait bir zamanın görüntülerini ve öykülerini taşımaktadır. Bu mekanizmanın dün ile bugünü birleştirmek gibi önemli bir misyonu bulunmaktadır¹¹.

Kültürün bu yanı tarihî anlatılar, menkıbeler ve mitoloji olarak değerlendirilir. Her bağlayıcı yapının temel ilkesi tekrarlama. Böylece olaylar dizisinin kaybolması engellenerek bir ortak kültür inşa edilir. Yahudilikteki Seder yemeği, Hıristiyanlıktaki ekme-şarap ayini¹² buna örnek olarak gösterilebilir. Bu ayinler sonsuz bir bilgi aktarımı şeklinde nesilden nesle devredilir. Bu ve buna benzer

9 Jean Paul Roux, *Eski Türk Mitolojisi*, Musa Yaşar Sağlam (çev.), Ankara: Bilge Su Yayıncılık, 2011, s. 10.

10 Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 11.

11 Jan Assman, *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, Ayşe Tekin (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997, s. 21.

12 Ekme-şarap ayini, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmeden önce havarileriyle yediği son akşam yemeğini anmak için gerçekleştirilir. *Kitab-ı Mukaddes (Tevrat ve İncil)*, İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Servet-i Fünun Matbaası, 1976, Matta, XXVI/26–29; Markos, XIV/22–25; Luka, XXII/19–21.

merasimlere, çocukların aynı inanç zemininde sosyalleşmelerinin ve ortak kültürel belleğin kurulmasının yapıtaşları olarak bakılabilir. Mitlerde tekrarlama ve canlandırma iç içe geçmiş bir ilintiler ağıdır. Mitin ayın boyutuna dönüşmesiyle tekrarlama, ortak bir tarihsel olayın yâd edilmesi, canlandırma ise atıfta bulunan mitin her yeni merasimle güncellenmesi anlamına gelir¹³.

Bugün sosyolojik ve tarihsel olarak mitler ve dolayısıyla mitolojik metot, dünya kültürlerini, dünya toplumlarını ve inançlarını analiz etmede, anlamada ve anlamlandırmada ihmal edilmeyecek bir araç olarak görülmektedir. Ayrıca mitolojilerin bir anlamda dinler tarihinin ana malzemesi arasında yer aldığı unutulmamalıdır. Batı dünyasında Rönesans’la başlayan hümanizm akımı ile antik mitoloji merakı ve bu mitolojinin metinleri üzerindeki çalışmalarla başlayan mitoloji araştırmaları günümüze kadar gelmiş, çok zengin ve önemli yayınların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır¹⁴. Bizim bu makalede bazı menkıbeleri ve sözlü kültür vasıtasıyla günümüze kadar ulaşan rivayetleri incelememizin amacı da söz konusu kaynaklarda yer bulan Eski Türk gelenek ve kabullerinin izlerini sürmektir.

Türk halk inançlarının genellikle sözlü kültüre dayanması ve bunları günümüze taşıyan yazılı kaynakların yetersiz oluşu onu dış tesirlere açık hale getirmiştir. Böylece Türk halk kabullerinde inanç ögesini oluşturan asıl etkenler zamanla unutulmuştur. Ne var ki Eski Türk geleneğinin bıraktığı izler tamamen yok olmamıştır¹⁵. Bu makalede Nevşehir’de hâlâ yaşamakta olan bazı gelenek ve âdetleri incelememizin asıl amacı, kökleri derinlere uzanan Eski Türk inanç ve kabullerinin zamana direnerek kaybolmadığını ifade ederek, kimilerince “batıl inanç” şeklinde adlandırılan inanç ve kabullerin belli tarihsel referanslara sahip unsurlar olabileceğini ortaya koymaktır.

1.Bitkilerle İlgili İnanışlar ve Uygulamalar:

Bitkilerin bir ruhu olduğu ve bazı özel bitkilerin kişiyi nazardan ve büyüden koruduğu inancı Anadolu’da oldukça yaygındır¹⁶. Benzer şekilde Nevşehir’de de bitkilerin şifa kaynağı olduğu kabulü bulunmaktadır. Bitkilerin büyüye ve nazara karşı etkili olduğuna olan inanç, bu bitkilerin Nevşehir insanının belleğinde isimleri ile yer etmesine sebep olmuştur. Söz konusu bitkilerin içinde nazara ve büyüye karşı kullanılan bitkiler olduğu gibi, soğuk algınlığı, kaşıntı gibi farklı hastalıklara karşı şifa kaynağı olduğuna inanılan bitkiler de mevcuttur¹⁷.

13 Cengiz Batuk, “Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar”, *Milel ve Nihal İnanç- Kültür-Mitoloji Dergisi*, c. VI, sayı: I, Ocak – Nisan 2009, s. 52.

14 Ahmet Yaşar Ocak, “İslam Mitolojisi”, *Milel ve Nihal Dergisi*, sayı: VI/I, İstanbul, s. 145.

15 Durmuş Tatlılıoğlu, “Türkmen İnanışları (Halk İnanışları)”, *Cumhuriyet Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. IV, Sivas, 2000, s. 153.

16 Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnanışlarının İzleri*, s. 271.

17 Kaynak Kişi: Münevver Köksal, 1942, Nevşehir Merkez Nar Kasabası’nda yaşıyor, ev hanımı.

1.1. Buğday ve Ekmek ile İlgili İnanç ve Uygulamalar:

Nevşehir halk kültüründe arpa, çavdar, darı ve buğday gibi tahıllar, gıda olmalarının yanında mitolojik ve sembolik işlevlere de sahiptir. Ekmek ve buğday, nimet olarak kabul görmüş, aynı zamanda sembolik değeri olduğu kabul edilen iki önemli besindir. Nevşehir mutfağının en temel besini olan ekmek, genellikle buğday unundan yapılmaktadır. Unutulmaya yüz tutmuş yufka ekmeğinin hamuru buğday unundan yoğrulurken, bu yufka ekmeğini açmak için genellikle arpa unu tercih edilmektedir¹⁸. Kelimenin bugün kullanılan “ekmek” biçimine XVIII. yüzyıldan önce rastlanmamaktadır. Bu asırdan önce ekmeğin “etmek” şeklinde telaffuz edildiği görülmektedir¹⁹. Ekmek, Tanrı nimeti ve hayat kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Nevşehir mutfağında ekmek o kadar gerekli bir besindir ki, diğer yemekler adeta ekmeğin yardımcı unsuru olarak görülmekte ve günümüzde hâlâ “yemek yemek” yerine “ekmek yemek” tabiri kullanılmaktadır²⁰.

Buğdayın ve ekmeğin Türk kültüründe olduğu gibi Nevşehir kültüründe de çok önemli bir yeri vardır. Buğday, bereketin, canlılığın, korunmanın ve hayatın sembolü olmuştur. Buğday gibi buğday çorbası da sembolik değer taşıyan yiyecekler arasında özel bir yiyecektir. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre ilk “sıcak yemeği” yiyen Hz. Âdem'dir, yediği yemek ise “aş-ı baba” yani buğday çorbasıdır. *Seyahatname*'de “Aşçıların ilk piri, baba çorbası pişirmede Hz. Âdem'dir.” ifadesi kullanılmaktadır²¹. Hz. Âdem'in, buğdayı bir besin olarak başka gıdalardan daha öncelikli görmesini Hz. Âdem'in, buğdayı dünyaya gönderilmeden çok önce, cennette iken tanımış olmasına bağlayanlar da olmuştur. Cennette yasak edilen ağacın hayır ve şerri bilme ağacı olduğu düşüncesi ile Kur'an'da “ebedîlik ağacı²²” olarak geçen ve yenmesi yasak olan gıdalar içinde üzüm ve unnap (hünnap) ile birlikte buğday da zikredilmektedir²³. Bir görüşe göre bu gıdalardan en muhtemel olanı, hayattan kinaye olması bakımından buğdaydır²⁴.

18 Kaynak Kişi: Münevver Köksal, 1942, Nevşehir Merkez Nar Kasabası'nda yaşıyor, ev hanımı.

19 Marianna Yerasimos, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Yemek Kültürü*, Füsün Kiper (haz.), İstanbul: Kitap Yayınları, 2011, s. 85.

20 Kaynak Kişi: Emine Yalman, 1949, Nevşehir Merkez Nar Kasabası'nda yaşıyor, ev hanımı.

21 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, Zuhuri Danişman (haz.), İstanbul: Zuhuri Danişman Yayınevi, c. I, 1970, s. 284.

22 Nihayet şeytan ona vesvese verip şöyle dedi: “Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve yok olmayan bir saltanatı göstereyim mi?” Tâhâ, 20/120.

23 Yasak ağaç konusunda buğday en çok zikredilen bitkilerden biridir. Muhyiddîn Muhammed b. Alî İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, c. I, 1957, s. 19, 20; Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *Keşşâf*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, c. I, 1997, s. 56.

24 Abdülbaki Gölpinarlı, *Yunus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 448.

Nevşehir yöresinde buğdaya verilen değer, günümüzde hâlâ hayatın her alanında kendini göstermektedir. Örneğin düğün törenleri, bereket dileklerinin bolca dile getirildiği zamanlardır. Gelin damadın evine getirildiğinde başına buğday ve bozuk para saçılması, eski Türkler’de sıkça rastlanan “saçı” geleneğinin günümüzde yaşatılması olarak kabul edilebilir. Unun buğdaydan, ekmeğin ise undan daha değerli görülmesi, aynı cevhere sahip bu üç maddenin arasında bir hiyerarşinin bulunduğunu da göstermektedir²⁵.

Buğday ile ilgili uygulamaların Türk boylarında farklı tezahürleri bulunmaktadır. Örneğin Gagavuz Türkleri ölünün dokuzuncu ve kırkinci günlerinde cemaate bir tabak “koliva” ve “kolaç” denilen ekmeğe dağıtmaktadırlar. Gürcistan Karapapak Türk halk inancına göre rahatı yerinde olmayan ölünün hortlama ve geri gelme tehlikesine karşı ruhuna helva çalınmaktadır (kavrulmaktadır). Bu bölgede hayır ve hasenatın çoğunlukla ekmeğe türü bir gıda ile yapıldığı görülmektedir²⁶. Nevşehir’de de cenazenin ardından helva-ekmek ya da özel hazırlatılan tahinli çörekler dağıtılması kökensele olarak benzer bir gelenektir²⁷.

Dişi çıkan çocuğa buğdaydan “diş hediği” kaynatma âdeti, eski Türk inançlarından gelen ve Nevşehir’de hâlâ sürmekte olan bir âdettir²⁸. Bu doğrultuda komşular hedik yemeye davet edilir²⁹. Bu âdet başta Gagavuzlar’da ve Kuzey Irak Türkmen kabilelerinde olmak üzere Türk boyları arasında çok yaygın bir uygulamadır³⁰.

1.2. Tuz ve Çörekotu:

Halaç Türkleri evin bereketi için ufak bez torbalara üzerlik ve çörekotu koyarak saklarlar. Bu kültüre göre gelin ve damat evinin önüne gelince üzerlik yakılır. Benzer şekilde Yozgat’ın Halaçlı Türkmenleri de gelinin annesi kızı evden çıkarken ona tuz ve çörekotu vermektedirler³¹. Çörekotu şifalı oluşunun yanında nazara karşı etkili olduğu inancıyla da Nevşehir halkı tarafından çok tüketilen bir gıdadır. Nazara uğrama riski karşısında her yiyeceğin üzerine biraz çörekotu serpmeye âdeti, Nevşehir’de devam eden alışkanlıklardandır. Yılda bir kez Nisan-Mayıs aylarında yapılan çömlek peynirinin içine mutlaka çörekotu ko-

25 Yaşar Kalafat, “Türk Halk İnanışlarında Ekmeğin Yeri ve Karay Ekmeği”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslar Arası Sempozyum Bildirgesi)*, Dinler Tarihi Araştırmaları VIII, Ankara, 2012, s. 760.

26 Kalafat, “Türk Halk İnanışlarında Ekmeğin Yeri ve Karay Ekmeği”, s. 757.

27 Kaynak Kişi: Emine Yalman, 1949, Nevşehir Merkez Nar Kasabası’nda yaşıyor, ev hanımı.

28 Kaynak Kişi: Zeynep Yalman, 1944, Nevşehir Merkez Nar Kasabası’nda yaşıyor, ev hanımı.

29 Mustafa Dinleyen, *Nevşehir’de Halk İnançları*, Nevşehir: Nevşehir Belediyesi Yayınları, 2011, s. 97.

30 Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları-Dedem Korkut-Aşağı Eller*, Ankara: Berikan Yay., 2008, s. 255.

31 Kalafat, “Türk Halk İnanışlarında Ekmeğin Yeri ve Karay Ekmeği”, s. 754.

yulmaktadır. Nevşehir kadınları, çörekotu koyulmayan çömlük peynirinin göze gelerek bozulabileceğinden endişe ederler. Benzer şekilde yeni doğum yapmış bir ineğin “ağız” denilen koyu kıvamlı ilk sütü komşulara dağıtılırken üzerine çörekotu serpilir. Bunun nazarı önlediğine olan inanç Nevşehir’de oldukça yaygındır³². Bu tür şifalı olduğuna inanılan bitkilere olan inanç kısmen tıbb-ı nebevî olarak bilinen alandan da kendisine referans bulmaktadır³³.

1.3. Keven ve Üzerlik Otu:

Keven, çok yıllık, dağlarda yaygın olarak bulunan, yaz sonunda toplanıp depolanan ve evlerde, ocaklarda ve tandırlarda bir çeşit kav (tutuşturuca) olarak işe yarayan, tazeyken mor çiçeklere sahip dikenli bir bitkidir³⁴. Nevşehir’de kevenin, iğde ağacı gibi nazarı ve kötülükleri engellediğine olan inançtan dolayı evlerin ve binaların ön cephelemine keven asma âdeti oldukça yaygındır³⁵. Ayrıca Nevşehir’de keven, siğillerin tedavisi için kullanılan bir bitkidir. Siğili olan kişi, dağda bulunan bir keveni dibinden keser ve okutur. Bu inanca göre dağdaki bu keven kuruyuncaya kadar o kişide bulunan siğil de yok olmaktadır³⁶. Denizli’de olduğu gibi Nevşehir’de de üzerlik otunun tohumları tespih tanesi gibi bir ipe dizilip duvara asılmaktadır³⁷. Bununla o eve kötü ruhların ve nazarın giremeyeceğine inanılmaktadır. Üzerlik otu Türk dünyasında daha ziyade nazarı önlemek üzere kullanılmaktadır³⁸.

1.4. Dut ve İğde Ağacı:

Eski Türkler, özellikle dut ağacını, uzun ömrü ve sürekli yaşamı yenilemesi özelliği ile dinamik yaşamın simgesi olarak görmüşlerdir. Yaşam gücünün kendini, yapraklarının mucizevî bir şekilde kuru dallardan filizlenen, meyveleri her yıl döngüsel bir yenilenmeyle olgunlaşan bir ağacın gelişiminde gösterdiği duygusu çağlar boyunca insanlığı etkilemiş ve şaşırtmıştır. Eski Türk inanışlarında ağaç kutsal kabul edilmekle birlikte her ağaç aynı oranda kutsallık taşımamaktadır. Evi, obayı temsil eden ağaçlar, ruh taşıyan, bereketin sembolü ve mutluluğun kaynağı olarak görülmüşlerdir. Anadolu’da evlerin önüne dikilen ağaçların başında dut ağacı gelmektedir. Ek 1’de görülen Pir Evi’ndeki asırlık dut ağacı, bu geleneğin bir göstergesidir. Balım Sultan türbesinin önünde bulunan dut ağacının Horasan’dan atılarak Anadolu’ya geldiği rivayet edilmektedir. Rivayete göre

32 Kaynak Kişi: Zeynep Yalman, 1944, Nevşehir Merkez Nar Kasabası’nda yaşıyor, ev hanımı.

33 Çörekotunda şifa bulunduğu dair rivayetler için bkz. Buhârî, Tıbb 7; Müslim, Selam 89; Tirmizî, Tıbb 5, 22.

34 Şükrü Haluk Akalın vd., “Geven”, *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları, 2011, s. 938.

35 Dinleyen, *Nevşehir’de Halk İnançları*, s. 50.

36 Dinleyen, *Nevşehir’de Halk İnançları*, s. 56.

37 Dinleyen, *Nevşehir’de Halk İnançları*, s. 57.

38 Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları*, s. 306.

Hacı Bektâş-ı Velî henüz Anadolu'ya gelmeden önce Türkistan'da iken ateşin içindeki bir dut ağacını almış ve Anadolu'ya doğru fırlatmıştır. O esnada Konya'da bulunan Fakı Ahmed Sultan o eğişiyi (yanmış odunu) alarak Hacı Bektâş-ı Velî'nin sonradan yerleşeceği Hacı Bektâş'ta bulunan Pir Evi'nin avlusuna dikmiştir. Rivayetin sonunda bu eğiş kök salmış ve Bektaşilik buradan Anadolu'ya ve Balkanlar'a yayılmıştır³⁹.

Bu meşhur dut ağacının kabuğunun nazara ve ağrılara iyi geldiği inancı bulunmaktadır. Bazıları bu ağaca bez bağlayıp kabuğunu muska gibi üzerlerinde gezdirirken bazıları öd ağacı gibi yakmak suretiyle şifa ummaktadır⁴⁰.

Ek 1: Hacıbektaş Pir Evi'nin Avlusundaki Kutsal Dut Ağacı

Eve ait bir ağaç olarak kabul edilen dut ağacı, evin saadeti, mutluluğu, bekası ve bereketinin sembolü ve evin ruhu olarak benimsenirken, iğde gibi bazı ağaçlar daha farklı algılanmıştır. Dut ağacı aileye yakın yerlere dikilirken, iğde ve iğde gibi dikenli ağaçlar, kötü ruhlardan korunmak amacıyla evin bahçesine ve açık alanlara dikilmiştir⁴¹. Nevşehir'de iğde ağacının cinsiyetinin bulunduğu ve erkek olduğuna olan inanç⁴², onun bu korumacı kimliğine bağlanabilir. Bölgede

39 Hamiye Duran, *Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s. 166.

40 Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004, s. 700.

41 Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, s. 196.

42 Kaynak Kişi: Emine Yalman, 1949, Nevşehir Merkez Nar Kasabası'nda yaşıyor, ev hanımı.

iğde ağacının altında uyumanın uğursuzluk olarak görülmesi de⁴³ bu tezi kuvvetlendirmektedir. Nevşehir’de günümüzde iğde ağacının nazara iyi geldiğine olan inanç devam etmektedir. Nazardan korunmak için iğdenin ince dalları üç-dört cm. uzunluğunda kesilip ortası delinerek aşağıdaki fotoğrafta görüldüğü gibi narzarlık olarak kullanılmaktadır⁴⁴:

Ek 2: Nevşehir Merkez İlçede Kullanılan Bir Nazarlık

1.5. Elma:

İlk insanların cennetten çıkarılıp dünyaya indirilmesine ve kadına çocuk doğurma özelliğinin verilmesine neden olduğu belirtilen “yasak meyve” olgusu, soyun devamlılığında önemli bir sembol olarak kabul edilmiştir. Yenilen elma ve altında yuvarlanılan elma ağacı, Türk mitolojisindeki Eje’ye doğurma özelliğinin verilerek insanoğlunun Tanrı katından yeryüzüne inmesine neden olan elmayı ve onun temel fonksiyonunu akla getirmektedir⁴⁵. Tanrı tarafından kut verilmiş kahramanların genellikle ana babalarının ihtiyarlık çağlarında, kutlu bir kişinin verdiği elmayı yemeleri sonucunda dünyaya geldikleri rivayeti yaygındır. Hatta kahramanın bineceği at bile kutlu kişinin verdiği elma ya da elma kabuğu sayesinde doğacaktır. Şah İsmail masalında çocuğu olmayan padişaha dervişin iki elma vermesi, birini hanımı ile kendisinin, diğerini ise atının yemesi bu sembo-

43 Durmuş Tatlıhoğlu, “Türkmen İrımları (Halk İnançları)”, s. 157.

44 Dinleyen, *Nevşehir’de Halk İnançları*, s. 50.

45 Mehmet Aça, “Türk İnanış ve Düşünüş Sistemlerinde Meyve”, *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağamı*, Gürer Gülsevin ve Metin Arıkan (edt.), İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2005, s. 11

lizme verilebilecek örneklerden biridir⁴⁶. Hikâyenin sonunda Şah İsmail hem bir erkek evlat sahibi olmuş hem de atı yavvulamıştır⁴⁷. Bunun gibi pek çok masalda elma önemli bir figür olarak yer almıştır⁴⁸.

Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın cennette yedikleri yasak meyvenin⁴⁹ elma olduğu inancı Anadolu’da oldukça yaygındır. Burada geçen “yasak ağaca dokunmak” ifadesinin cinsî mukarenetten kinaye olduğu yorumu yapılmıştır⁵⁰. Türk kültüründe de elma, zürriyeti temsil etmektedir. Aynı zamanda elma, erkek çocuğu sembolize etmektedir. Nevşehir’de damat evine dikilen bayrağın alem yerine mutlaka bir kırmızı elma takılır. Gelin damat evine gelir gelmez, bayrağın başında bekleyen bekâr bir delikanlı, bayrağı bulunduğu yerden söker, ucundaki elmayı yer ve bayrağı kayıpedere götürerek bahşiş ister. Düğünlerde bayrak direğinin ucuna elma takılması⁵¹, soyun erkek çocuk vesilesiyle devam etmesi dileğinin Allah’a bayrak direği yoluyla iletilmesi olarak yorumlanabilir.

2. Hayvanlarla İlgili İnanışlar ve Uygulamalar:

Nevşehir’de bazı hayvanlar, diğerlerine göre kültürde daha derin çağrışımlar içermektedir. Bu çerçevede bazı hayvanlar uğurlu sayılmış, bazıları ise uğursuz görülerek dışlanmıştır.

2.1. At:

Hun, Göktürk, Uygur ve diğer Türk topluluklarında at, sosyal, siyasi ve ekonomik bakımdan insanın yardımcısı olarak önemli görülmüştür. Nevşehir’de at eski Türk topluluklarında olduğu gibi özel bir hayvan olarak kabul edilmektedir.

46 Mehmet Naci Önal, “Bir Dobruca Masalı: Mahmut Pehlivan”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: XLIII, 2010, s. 37.

47 “Şah İsmail”, “Melikşah”, “Topal Leylek” ve “Tarla Kuşu” hikâyelerinde geçen elma sembolizmi için bkz. Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, s. 243.

48 Meyve sembolünün kullanılması, gelişigüzel bir uygulama değildir. Osmanlı dönemi yapılarında özel bazı meyve simgeleri belli bir arka plan gözetilerek kullanılmıştır. Örneğin Osmanlı mimari sanatının ustası olarak kabul edilen Mimar Sinan, şaheserlerinde meyve sembollerini ustalıkla kullanmıştır. Mimar Sinan’ın ustalık eseri olarak nitelendirilen Edirne Selimiye camii’nin kubbesi oldukça ilgi çekici motiflerle süslenmiştir. Kalem işi nakışları açısından en eski camilerden biri olarak kabul edilen bu eserin kubbesinde bulunan “Meyve Sofrası” adlı motifler oldukça zariftir. Yine bu mekanın mihrap kısmının sol tarafındaki hünkâr mahfli göz alıcı zengin çinilerle hemen dikkati çeker. Burada sonradan kesilip yerlerine konmuş gibi görünen meyve vermiş iki elma ağacı bütün Osmanlı çinilerinde orijinal bir dekor olarak belirgindir. Ahmet Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, Edirne: Edirne Vergi Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2006, s. 76.

49 “Bunun üzerine onlar (Âdem ve eşi Havva) o ağacın meyvesinden yediler. Bu sebeple ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yaprağından üzerlerine örtmeye başladılar. Âdem, Rab-bine isyan etti ve yolunu şaşırdı.” Tâhâ, 20/121.

50 Ferruh Kahraman, “Bir Tefsir-Kelam Problemi: Hz. Âdem’in Yasak Ağaca Yaklaşması”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XV, sayı: XXVII, 2013, s. 201.

51 Kaynak Kişi: Meliha Sarıyıldız, 1940, Nevşehir Merkez Nar Kasabası’nda yaşıyor, ev hanımı.

Atın kendisine saygı gösterildiği gibi onun kuyruğu, kafatası ve nalı da kutsal kabul edilmiştir. Bunlar, nazarı önlediğine olan inançla evlerin ve bahçelerin ön cephelerine asılmaktadır⁵². At nalına kutsallık atfedilmesi, Eski Türk topluluklarında ata verilen önemle ilgili olabileceği gibi bir ölçüde Eski Türk topluluklarında demirin kutsal görülmesi ile ilgili de olabilir. Bu bağlamda at nalı, hem bu nalı taşıyan ata hem de malzemesinin kutsallığına nispetle iki yönden değerli görülmüş ve nazarı engelleyebilecek kuvvette bir obje olarak algılanmıştır. Günümüzde Nevşehir’de binaların ve bahçelerin görünen yerlerine at nalı asmak suretiyle bu âdet hâlâ yaşatılmaktadır⁵³.

2.2. Kurban:

Kurban geleneği neredeyse tüm dinlerde bulunmaktadır. Allah’a yakınlık kesp etmek niyetiyle belli özelliklere sahip hayvanın ibadet maksadıyla kesilmesini ifade eden kurban, bu amaçla kesilen hayvanın da adı olmuştur⁵⁴. Eski Türkler, en değerli hayvanları olan atları kurban etmeyi Tanrı’ya ulaşma vesilesi olarak görmüşlerdir. Doğum, ölüm, düğün, bayram, yatır ve mezar ziyaretleri, hayvancılık ve ziraat hayatıyla ilgili bereket dilekleri ve Tanrı’ya yakarışlar kurbanla desteklenen merasimlerdir. Eski Türkler kurbanın kanını yere akıtmamaya dikkat ederler ve mutlaka bir çukur kazarak oraya akıttırlardı⁵⁵. Nevşehir’de de benzer uygulamaları görmek mümkündür. Nevşehir’de kurban kesilmeden önce büyük bir çukur kazılır, kurbanın kanı ve kullanılmayacak parçaları buraya gömülür⁵⁶.

2.3. Kurt:

Kurban uygulamasında da görüldüğü üzere insanoğlu hayvanların hepsini aynı değerde görmemiştir. Jean-Paul Roux, bir hayvanın evrensel bir nitelik kazanmasına, ona özel ilgi gösteren toplumun siyasi alanda gösterdiği olağanüstü başarının da katkı sağladığını belirtmektedir. Tarihte kurdu ata olarak kabul eden Tu-kiu’lar ve Moğollar sayesinde kurt, hiçbir şekilde öngörülmemiş kesin bir başarı sağlamıştır⁵⁷. Eski Türk topluluklarında kutsal kabul edilen ve destanların kahramanı olan kurt, Nevşehir’de de saygı gören hayvanlardandır. Kam’ın davulunda ve elbisesinde kuvvetli bir silüet olarak var olan kurt figürü⁵⁸, Nevşehir’de uykusunda sıçrayan ve ağlayan çocukların rahatsızlığını gidermek için kullanı-

52 Kaynak Kişi: Emine Yalman, 1949, Nevşehir Merkez Nar Kasabası’nda yaşıyor, ev hanımı.

53 Dinleyen, *Nevşehir’de Halk İnançları*, s. 40.

54 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1995, s. 323.

55 Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanıcı) ve Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yay., 1992, s. 43-44.

56 Kaynak Kişi: Şükran İbiş, 1962, Nevşehir Merkez Nar Kasabası’nda yaşıyor, ev hanımı.

57 Roux, Jean-Paul, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan (çev.), İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2005, s. 17.

58 Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri-Şamanizm*, Ankara: Yol Yayınları, 2005, s. 82.

lan bir deva olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde Nevşehir’de bu tür işlerde kullanmak için evinde kurt derisi saklayan kadınlara rastlamak mümkündür. Nevşehir’de bazı insanlar, muska olmak üzere kurt derisini keserek bir parçasını çocukların omuzlarına ya da sırtlarına asmaktadırlar⁵⁹.

2.4. Boynuz:

Bazı hayvanların derileri gibi boynuzları da kutsal kabul edilmiştir. Anadolu’da M.Ö. 7000 yıllarında yaşayan topluluklarda alem sembolü vardır. Alacahöyük ve diğer Hitit yerleşim yerlerinde ele geçen güneş kursları ile altındaki boynuz, alem olarak nitelendirilmiştir. Kargamış’taki taş kabartmalarda da boynuz şekillerinin yanı sıra ay biçimindeki alemler dikkat çekmiştir. Eski çağlarda askeri toplulukların simgesi olan alemi, eski Mısırlılar tanrı veya kutsal hayvanların görünüşü olarak düşünmüşlerdir. Sümerlerle Fenikelilerin de kullandıkları alemi, Asurlular boğa veya güvercin, Persler kartal, Atinalılar tanrıça Athena’nın başı ile zeytin dalı, Romalılar önce bir demet ot, sonra kanatlarını açmış, pençelerinde yıldırım tutan bir kartal olarak değerlendirmişleridir. Romalılar Hıristiyanlığın resmi devlet dini olarak kabulüyle iki başlı kartalın yanı sıra haçtan yararlanmışlardır⁶⁰.

Türkler alemi Orta Asya’da çadırların, binaların tepelerinde ve mızrakların ucunda kullanmışlardır. Batıya göç ile alem, Müslümanlığın terk edilmez simgesi olmuştur. Orta Asya Türkleri ve diğer çağdaş Asya kavimleri üzerinde yapılan araştırmalar, o çağlarda boynuz veya aya benzer şekillerin çadırların üzerinde bulunduğunu ortaya koymuştur⁶¹. Benzer şekilde Karamanoğullarının da, XIV. sırada boynuz şeklinde alem kullandıkları bilinmektedir⁶².

Önceleri kötü ruhlardan korunmak amacıyla bir nevi tılsım olarak kabul edilen alemlerin, kuvvet sembolü olan boynuzdan ilham alınarak yapıldığı ifade edilmiştir. Nitekim Kuseyr-Amra fresklerinde ve Sasani Kralı Keyhüsrev’in başında görüldüğü üzere bazı eski hükümdarlar, kuvvet, kudret ve azamet belirtisi olarak boynuz şeklinde taç kullanmışlardır. Eski Türk boylarında şamanların da boynuz şeklinde başlık kullandıkları bilinmektedir⁶³.

Buluntular, boynuzun eski çağlarda da kuvvetli olmayı simgelediğini işaret etmektedir. Likya tipi mezarlar ile Likya evlerinin tepelerine yerleştirilen boynuzların insanları kötü ruhlardan koruyacağına inanılmıştır. Pir Evi’nin mutfağında

59 Dinleyen, *Nevşehir’de Halk İnançları*, s. 49.

60 Mustafa Bektaşoğlu, *Anadolu’da Türk-İslam Sanatı*, Ankara: DİB Yay., 2009, s. 220; Sargon Erdem, “Alem”, *DİA*, İstanbul: TDVY, cilt: II, 1989, s. 354.

61 Bektaşoğlu, *Anadolu’da Türk-İslam Sanatı*, s. 221.

62 Anadolu’da İstanbul’un fethinden XX. asrın başlarına kadar mimaride kullanılan alemlerin uzaktan hilal gibi görünmesine rağmen aslında inek ve öküz boynuzu olduğu iddia edilmiştir. Bektaşoğlu, *Anadolu’da Türk-İslam Sanatı*, s. 225.

63 Mihály Hoppál, *Avrasya’da Şamanlar*, Bülent Bayram ve Şevket Çağatay Çapraz (çev.), İstanbul: YKY Yay., 2014, s. 73.

bulunan geyik başı bu çerçevede değerlendirilebilir. Nevşehir’de günümüzde Pir Evi’nin mutfağında bulunmasının yanında hâlâ evlerin ve bahçelerin duvarlarında nazarlık olarak boynuz figürünün kullanılması⁶⁴, bu inancın ne kadar güçlü olduğunu bir göstergesidir⁶⁵:

Ek 3: Hacibektaş Pir Evi Mutfağı

2.5. Güvercin:

Güvercin diğer bazı hayvanlarla beraber Nevşehir’de kutsal görülen hayvanlardandır⁶⁶. Güvercin, Nuh Peygamber ve tufan ile bağlantılı olarak mitolojik özelliği ile tanınmıştır. Tufandan sonra yeryüzünün ilk haberlerini Hz. Nuh’a ulaştıran güvercin, birçok kültürde postacı ve özel ulak olarak güvenin simgesi olmuştur. Ayrıca güvercin, boynunun çevresinde koyu renk tüylerden oluşan گردانلیği sebebiyle müşfik sadakatin simgesi olarak görülmüştür. Fars geleneğinde güvercinin çıkardığı *hu, hu* sesi, sevgiliye “neredesin?” diye seslenen aşığın sesini anımsatmaktadır⁶⁷. Güvercin, Hz. Muhammed’i Sevr mağarasında gizlemesi bakımından İslam kaynaklarına girmiştir⁶⁸. Günahsızlığı, saflığı ve temizliği

64 Kaynak Kişi: Meliha Sarıyıldız, 1940, Nevşehir Merkez Nar Kasabası’nda yaşıyor, ev hanımı.

65 Bektaşoğlu, *Anadolu’da Türk-İslam Sanatı*, s. 222.

66 Dinleyen, *Nevşehir’de Halk İnançları*, s. 58.

67 Annemarie Schimmel, *Tanrı’nın Yeryüzündeki İşaretleri-İslam’a Görüngübilimsel Yaklaşım*, Ekrem Demirli (çev.), İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2004, s. 53.

68 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Salih Tuğ (çev.), İstanbul: İrfan Yay., c. I, 1995, s. 163, 164.

sembolize eden güvercin, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de sembolü olmuştur. Tasavvufta "gönül ulağı" olarak anılan beyaz güvercin, aynı zamanda ermişlerin de simgesidir⁶⁹. *Velâyetnâme*'ye göre Hacı Bektaş Velî, Anadolu'ya güvercin donunda (şeklinde) gelmiştir⁷⁰. Kapadokya bölgesinde bulunan bazı kaya kiliselerinde beyaz güvercin figürlerine rastlanmaktadır. Örneğin Gülşehir'de bulunan Karşı Kilise'de Hz. İsa'nın Yahuda, baş kâhinler ve halk tarafından yakalanma sahnesinde Hz. İsa'nın başının üzerinde Kutsal Ruh'u simgeleyen beyaz güvercin, kanatlarını açmış ve Hz. İsa'ya yönelmiş olarak resmedilmiştir⁷¹. Nevşehir'de özellikle beyaz güvercinin kafese kapatılmasının, avlanmasının ve yenmesinin ayıplanması⁷² bu sebeplere bağlanabilir.

2.6. Tavşan:

Tavşan, Nevşehir'de özellikle Bektaşi toplumunda tabu olarak görülmektedir. Ancak tavşan tabusunun, kökleri Orta Asya'ya kadar uzanan bir geçmişi vardır. Tavşan, Tanrı tarafından yeryüzündeki insanlar ve hayvanlar ile ilgili hayat bahşetme, koruma, kut, bereket, av verme gibi özellikleri ile görevlendirilmiş ve uçsuz bucaksız Türklük coğrafyasında Umay, Yajıl-Kan, Bulut-Kan, Dyaik/Cayık, Od/Ateş Ene, Ayısıt, Ermen-Kan adlarıyla anılan ruhlar âleminin ortak bir sembolü olmuştur⁷³. Günümüzde Nevşehir yaşantısında Bektaşiler gibi tabu olarak görülmesine de tavşan ile ilgili bazı âdet ve inanışlar genel olarak yer bulmaktadır. Örneğin Nevşehir'de hamile kadının tavşan eti yemesi ya da tavşan görmesi halinde bebeğinin üst dudağının yarık olacağına olan inanç oldukça yaygındır⁷⁴.

3. Bazı Eşyalarla İlgili İnanışlar ve Uygulamalar:

Eşyalarla ilgili olarak Nevşehir halk inançları arasında geçmişten gelen ve mitolojik temelleri olan inançlar bulunmaktadır.

3.1. Demir ve Demirden Yapılmış Eşyalarla İlgili İnanç ve Uygulamalar:

Kâinatın var oluşunda yeryüzü ve gökyüzünü temsil ettiğine inanılan yer-su ve gök kültü, Türk topluluklarına ait en eski kozmolojidir. Eski Türk inancında

69 Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yay., 2009, s. 95.

70 Nergişhan Tekin, *Türklük ve Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayınları, 2011, s. 364.

71 F. Sema Gökcan, "Gülşehir Karşı Kilise –St. Jean Kilisesi- İkonografisi", Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2010, s. 69.

72 Kaynak Kişi: Mustafa İbiş, 1961, Nevşehir Merkez Nar Kasabası'nda yaşıyor, ev hanımı. Konu ile ilgili bazı menkıbeler için bkz. Tufan Gündüz, "Hacı Bektaş Velî'nin Yol Arkadaşı Kolu Açık Hacım Sultan Velâyetnâmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sayı: LV, Ankara, 2010, s. 77.

73 Pervin Ergun, "Alevilik Bektaşilikteki Tavşan İnançının Mitolojik Kökleri Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sayı: LX, 2011, s. 308.

74 Kaynak Kişi: Meliha Sarıyıldız, 1940, Nevşehir Merkez Nar Kasabası'nda yaşıyor, ev hanımı.

su, ateş, ağaç, maden ve toprağın rüzgârla taşınarak geldiği kabul görmüştür⁷⁵. Bu sebeple Eski Türkler, bir maden olarak demiri mukaddes görmüşler ve demirden yapılan aletlere hürmet göstermişlerdir⁷⁶. Kaşgarlı Mahmud'un ifadesine göre, Kırgız, Yabako, Kıpçak Türkleri demiri takdis ettikleri için bir kimseden söz alacakları veya ona yemin ettirecekleri zaman *yalın kılınca* onun ayaklarının yanına koyarlardı; eğer ahdini ifa etmezse demirin ondan intikam alacağına inanırlardı. Türk kabileleri demir dövdükleri zaman merasimle dua okurlardı. Bayramlarda hakanlar örs üstünde demir döverek demiri ve demirciliği yüceltmek için dinî merasim icra ederler ve misafirlere ikram ve hürmet alameti olarak bir parça demir hediye ederlerdi. Moğolların yolunu açan, kayalardaki demir filizlerini eritip onları ülkeden çıkarmanın bir demirci ustası olduğu anlatılır⁷⁷.

Özbekistan'ın pek çok yerinde çocuğun yastığının altına yaşlı kimseler tarafından ekmek ile birlikte ayna ve bıçak koyma âdeti bulunmaktadır. Aynanın baht açıklığı, bıçağın ise çocuğun atak olması ve çakı gibi keskin olması için koyulduğuna inanılmaktadır⁷⁸. Günümüzde Adana ve çevresinde yeni doğan çocuğun yastığının altına bıçak konulursa çocuğun zeki ve cesur olacağına olan inanç devam etmektedir. Benzer şekilde Aydın'da loğusa kadının başucuna bıçak ya da demir parçası veya süpürge konursa kadının ve bebeğinin kötü ruhlardan korunacağına inanılmaktadır⁷⁹.

Demirin Türk tarihindeki bu önemli yerine binaen Türk topluluklarının göç ederek geldikleri Küçük Asya'da da benzer şekilde demir kutsal bir obje olarak görülmeye devam etmiştir. Eski Anadolu topluluklarında özellikle Greklerde ve Romalılarda demir işinin tanrı işi olduğu düşünülmektedir. Hephaistos adı verilen demir tanrısının, ateş yakmak, demir dövmek, yıldırım düşmesini önlemek, Zeus'un öfkeyle fırlattığı yıldırımlara engel olmak gibi işleri bulunduğu inanılmaktadır. Türk göçünden önce Küçük Asya'da Hephaistos, ocağın ve ateşin tanrısı olarak kabul görmüştür. Bu bağlamda demiri ısırmak, bir yandan korkuyu önlemek, bir yandan da Hapaistos'a sığınmak anlamına geliyordu⁸⁰. Eski Türk kültüründeki demire atfedilen kutsallığın Türk topluluklarının yeni yurdunda da aynı derecede bir kutsallıkla kabul görmesi, Türk topluluklarında demirin kutsallığı düşüncesini daha da derinleştirmiş olsa gerektir.

75 Ülkü Gürsoy, "Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Dut Ağacı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı: LXI, Ankara, 2012, s. 45.

76 Mircea Eliade, *Şamanizm*, İsmet Birkan (çev.), II. Baskı, Ankara: İmge Yayınları, 2006, s. 178.

77 Yörükân, *Şamanizm*, s. 64-65.

78 Kalafat, "Türk Halk İnanışlarında Ekmeğin Yeri ve Karay Ekmeği", s. 749.

79 Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları*, s. 238.

80 İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anadolu İnançları*, İstanbul: Derin Yayınları, 2007, s. 85.

Ek 4: Nevşehir Merkez İlçede Kullanılan Bir Nazarlık

Yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü üzere demir Nevşehir’de hâlâ kötülükleri önleyen bir obje olarak kullanılmaktadır. Örneğin, loğusa kadının başucuna, kötü niyetli yaratıklardan koruması için Kur’an, ekmeğe, süpürge ile birlikte demir ve bıçak koyulması adettir⁸¹. Nevşehir’de günümüzde bıçağın elden ele verilmesinin uğursuzluk getireceğine ve makasın ağzı açık bırakılırsa sahibinin belaya uğrayacağına inanılmaktadır⁸². Ölen bir kişinin üzerine demirden yapılmış bıçak ya da kılıç gibi bir nesne koyma âdeti, Nevşehir’de demire verilen önemin güncelliğini koruduğunun açık göstergesidir⁸³. Hacı Bektaş’taki Pir Evi’nde *kara kazan* denilen ve kutsallık atfedilerek saygı gösterilen büyük kazanın bu etnolojiden etkilendiği söylenebilir⁸⁴. Burada çok kültürlü Anadolu coğrafyasında bazı etkileşimler ve bunun sonucu olarak İslâmî neşve içerisinde bunların kompoze edilerek harmanlanmasından bahsetmek tutarlı bir yol gibi görünmektedir. Dolayısıyla demire ancak bu kompozisyon içinde bir değer atfedilebilir.

81 Benzer uygulamalar hakkında geniş bilgi için bkz. Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2004, s. 190.

82 Dinleyen, *Nevşehir’de Halk İnançları*, s. 108.

83 Dinleyen, *Nevşehir’de Halk İnançları*, s. 68.

84 Eski Türklerde doğumun kolay olması için evdeki kilitli kapılar, sandıklar ve pencereler açılır, evde bulunan tencere ve kazan gibi eşyalar düz koyulurdu. Buna benzer şekilde Eski Türkler, kötü ruhları kovmak için ya havaya ateş ederler ya da ateş yakarlardı. Abdurrahman Küçük ve Mehmet Alparslan Küçük, *Türkistan’dan Türkiye’ye Alevilik-Bektaşilik*, Ankara: Berikan Yayınları, 2009, s. 177.

3.2. Bayrakla İlgili İnanç ve Uygulamalar:

Türkler, Orta Asya'da Slav-öncesi dönemde bile bayrak kullanmışlardır. Dokuz Tibet öküzü ya da atın kuyruğunu bayrağa bağlamak Türk-Moğol topluluklarında çok yaygın bir gelenektir. Bu hayvanların kuyruğunun bayrağa bağlanmasının nedeni, tezyini maksatla olmaktan çok, inanişâ göre kuyruğun, hayvanın sahip olduğu tüm gücünün bulunduğu yer olmasıdır⁸⁵. Türkler bayraklarını, önce “yak” diye bilinen hayvanın, daha sonra atların yele kıllarından yapmış, bayrak giderek bir mızrağın ucuna yerleştirilen kırmızı bir ipek kumaşa dönüşmüştür. Ancak kuyrukların simgesel anlamı kaybolmamış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar bayrağın üzerindeki kuyruk sembolüne rastlanmıştır⁸⁶.

Bayrak sadece savaşlarda kullanılan değerli bir unsur değil, önemli toplumsal olaylarda da simgesel bir değer yüklenen bir objedir. Kalafat'a göre gelin alayı, yeni “ocak”ın egemenliğini taşımaktadır. Bu bağlamda Azeri Türk kültüründe yaşlı ve köklü ailelerin topraklarında siyah bayrağın dalgalanması ilginç bir ayrıntıdır⁸⁷. Bayrak en büyük erkin sembolüdür. Bayrağın içinde özel bir gücün yerleşik olduğuna inanılmıştır⁸⁸. Bayrak, egemenliğin sembolüdür. Benzer şekilde köprüge (davul) eski Türk devletlerinde hâkimiyet alametlerinden kabul edilmiştir. Göktürkler'de bayrak, davul ve bazen boru, istiklal ve bağımsızlığın bir sembolü olarak savaşlarda, düğünlerde ve özel günlerde kullanılmıştır⁸⁹. Günümüzde Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi Nevşehir'de de düğünlerde ve özel günlerde bayrak, davul ve zurnanın birlikte kullanımı farklı kültürel unsurlarla beraber bu geleneğe de bağlanabilir.

Nevşehir ve çevresinde düğünler, oğlan evine bayrak dikilerek dua edilmesiyle başlar⁹⁰. Genellikle bayrak, Cuma günü sabah namazından sonra yapılan “Bayrak Duası”nın ardından damat evinin görünebilecek en yüksek yerine dikilir. Bayrağın ucunda bulunan çiviye mutlaka kırmızı bir elma takılmaktadır. Züriyeti ve erkek evladı sembolize eden bu elmayı, gelin eve girdiğinde yiyen bekâr delikanlının bahtının açılacağına inanılmaktadır. Nevşehir'de düğün merasimlerinin bayrak dikilerek ve “bayrak duası” adı verilen özel bir merasimle başlatılması,

85 Bu amblem o kadar güçlü ve baskındı ki, Çar Boris zamanında papanın, bazı bölgelerde çok sık kullanılan at kuyruğu amblemini yasakladığı ve Hristiyanlığı kabul etmeye hazırlanan bazı Türk boylarından bu amblemi haçla değiştirmelerini istediği görülmektedir. Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, s. 386.

86 Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, s. 388.

87 Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları*, s. 299.

88 Roux, *Eski Türk Mitolojisi*, s. 52.

89 Bahâeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş Türklerde Devlet ve Ordu Mehteri (Hunlardan Osmanlılara)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., c. VI, 1991, s. 41.

90 Er, “Ürgüp ve Çevresi Evlenme Âdetlerinde Meydana Gelen Sosyal ve Kültürel Değişmeler”, s. 199.

düğünün her aşamasında davulun⁹¹ ve bayrağın yer alması, ailenin ve yeni kurulan “ocak”ın egemenliğini taşıyan güçlü simgeler olarak hâlâ yaşatılmaktadır.

4. Nazarla İlgili İnanışlar ve Uygulamalar:

Nazar, yani tekin olmayan insanların bakışlarının kişiye zarar verdiği inancı, Türk kültüründe İslamiyet’ten önce de yer bulmuştur. Nevşehir’de nazarlıklar bazen görünen yerlere, çocukların omuzlarına, beşiğin üzerine, atın boynuna, binanın cephesine, bazen de gömleğin veya ceketin iç astarı veya içlik gibi görünmeyen yere takılır⁹². Eski Türk kültüründe renklere önem verilmiş ve sembolik anlamlar yüklenmiştir⁹³. Mavi rengin kötü ruhlardan ve nazardan koruduğuna, benzer şekilde sarı rengin loğusanın hastalanmasını engelleyeceğine olan inanç, günümüzde Nevşehir’de hâlâ yaşatılmaktadır⁹⁴.

Ocak, ağaç, su, yas ve yas töreni, evlilik, ölü aşısı, kurban, adak, nazar, sihir, büyü, geyiğin uğur, tavşanın uğursuzluk getirmesi gibi inanış ve gelenekler, uygulamalarda farklılık olsa da öz olarak günümüz Türk topluluklarında ortaktır⁹⁵. Bu inançlardan bir kısmı hâlâ Nevşehir’de yaşatılmaktadır. Örneğin Nevşehir’de ölen bir kişinin arkasından tahinli çörek dağıtılması veya nazara uğrayanların “ocak” adı verilen ve iyileştirme gücü olduğuna inanılan kişiler tarafından dualanması, yaygın uygulamalardan bazılarıdır⁹⁶. Benzer şekilde Türk topluluklarında nazardan korunmak için evlere ya da ev içindeki yatak ve beşik gibi yerlere takılan nazarlıklar ya da kurşun dökme gibi uygulamalar aynı kaynaktan beslenmektedir. Nevşehir’de nazarlıklarda görülen deniz kabuğu, mavi boncuk, iğde ağacı, demir para ve muska gibi objeleri farklı Türk topluluklarında da görmek mümkündür⁹⁷.

5. Ateş ile İlgili İnanışlar ve Uygulamalar:

Eski Türk kültüründe ateşe fevkalâde saygı gösterildiği bilinmektedir. Şu kadar var ki Türkler, ateşe değil, sadece göklerin ve yerin yaratıcısı olan Gök

91 Türk devlet geleneğinde tayin, yetki ve istiklal için tam yetki belgesi anlamına gelen tuğ, genellikle ağaçtan yapılan davulla birlikte kullanılmıştır. Tuğ, Türk devlet geleneğinde “Hakan”ı temsil etmektedir. Hakan ise Tanrı’yı temsil etmektedir. Hayati Beşirli, “Türk Kültüründe Güç, İktidar, İtaat ve Sadakatın Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi*, sayı: 58, Ankara, 2011, s. 143.

92 Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları*, s. 212.

93 Tatlıhoğlu, “Türkmen İrımları (Halk İnançları)”, s. 160.

94 Nevşehir’de kullanılan bir nazarlık için bkz ek 2 ve ek 4.

95 Küçük ve Küçük, *Alevilik-Bektaşılık*, s. 169. Eski Türkler’de ölümden sonra ruhun bedende kalmış olması ihtimaline karşı ruhun zararlarından korunmak için merasim yapılır ve ölü aşısı pişirilirdi. Lokma pişirmek ve kişinin vefatını takip eden günlerdeki adetlerin menşeinin Şamanizm’e dayanması hakkındaki görüşler için bkz. Yörük, Şamanizm, s. 31.

96 Kaynak Kişi: Ayhan Yalman, 1968, Nevşehir Merkez Nar Kasabası’nda yaşıyor, servis şoförü.

97 Tatlıhoğlu, “Türkmen İrımları (Halk İnançları)”, s. 163.

Tanrı'ya dua etmişler ve sadece onu "ibadet edilecek varlık" olarak benimsemişlerdir⁹⁸. Anadolu'da ateşin kutsallığı, Hitit öncesi uluslarda olduğu gibi Hititlerde de vardır. Ateşe adak sunmak, saçını saçmak ve kurbanın kanını dökmek, Küçük Asya'da devamlı surette yapılan ayinlerdendir⁹⁹.

Eski Türkler özellikle Tatarlar, gök kubbeyi bir çadır (yurt) olarak kabul etmişlerdir. Onlar, saman yolunu çadırın dikiş yeri, yıldızları ise ışık gelsin diye açılmış pencereler olarak tahayyül etmişlerdir. Yakutlar da yıldızların, dünyanın pencereleri olduğuna inanmaktadırlar. Buna bağlı olarak bu kozmik sistemin tam bir eşi olarak da insanların yaşadığı mikro-kozmosta (küçük evren) yer alır. Dünyanın eksenini olarak ya çadırı tutan direkler ya da ocağın dumanının çıkması için yapılmış baca, "Gök Evi"nin borusu olarak kabul edilmiştir. Altaylılar, şamanın bir kozmik bölgeden ötekine bu borulardan geçerek girdiğine inanmaktadırlar¹⁰⁰. Günümüzde farklı referanslarla birlikte Nevşehir'de ateşe su dökmek ve ateşe tükürmenin uğursuzluk getireceğine olan inancın¹⁰¹ kaynaklardan biri olarak söz konusu inanışlar gösterilebilir.

Ek 5: Hacibektaş Pir Evi Ocağı

98 Roux, *Eski Türk Mitolojisi*, s. 40.

99 Eyüboğlu, *Anadolu İnançları*, s. 71.

100 Eliade, *Şamanizm*, s. 296.

101 Kaynak Kişi: Şükran İbiş, 1962, Nevşehir Merkez Nar Kasabası'nda yaşıyor, ev hanımı.

6. Diğer İnançlar:

Kafatası eski Türklerde kutsallık atfedilen ilginç objelerden biri olmuştur. Geçmiş dönemlerde Türk İmparatorluklarının bazısında düşmanların kafataslarının bir ganimet veya bir kült objesi olarak muhafaza edilmesi geleneği vardır. Eski Türkler, ölen kişinin gücünün vücudun bu parçasında varlığını koruduğuna inanmışlardır. Bu kafatası bir düşmana aitse onu bir gereç olarak kullanmışlar, eğer bir ataya ya da hayırsevere aitse, ona saygı göstermişlerdir. Hayvanlara ait kafatasları ise kötü güçlere karşı koymak veya akraba olan kutsal bir canlının varlığını vurgulamak için dikilmiştir¹⁰². Hacıbektaş'taki Pir Evi'nin mutfağında bulunan geyik başı göreceli olarak bu kabulle ilişkilendirilebilir.

Eski Türk kültüründe önemli olan bazı günler, Nevşehir'de de hâlâ yaşatılmaktadır. Farklı kültür referanslarına sahip Hıdrellez, bu günlerdendir. 6 Mayıs günü Nevşehir'de insanlar “öz” dedikleri bahçelere çıkmaktadırlar. Buralarda topluca kutlamalar yapılır. Hızır'ın evlere uğraması için evler mutlaka temizlenmektedir. Hıdrellez günü insanlar, kaplarının ağızlarını bereket içlerine girsin diye açık bırakırlar. Benzer şekilde Hıdrellez gecesinde de Nevşehir halk kültüründe bereket elde etmek umuduyla gül dalına istekler yazılarak asılmaktadırlar. Hatta kimi evlerde, insanlar sahip olmak istedikleri şeylerin maketlerini yaparak bunlara ulaşmayı arzu etmektedirler¹⁰³.

Eski Türk kültüründe var olan ve devam eden inançlardan biri de eşiğin kutsallığı düşüncesidir. Türk kültüründe Eşik, kutsal sayılmış ve eşiğe basmak kötü görülmüştür¹⁰⁴. Bu inancın bir devamı olarak Nevşehir halkı eşiğe oturmayı veya eşiğe basmayı uğursuzluk olarak algılamaktadır. Hatta eşiğe oturan kişinin başına iftiraya uğramak gibi kötü şeylerin geleceğine olan inanç oldukça kuvvetlidir¹⁰⁵.

102 Roux, *Eski Türk Mitolojisi*, s. 50.

103 Dinleyen, *Nevşehir'de Halk İnançları*, s. 96.

104 Tatlıhoğlu, “Türkmen İrımları (Halk İnançları)”, s. 153.

105 Dinleyen, *Nevşehir'de Halk İnançları*, s. 105.

Sonuç

Eklektik bir yapı hâlinde gelişen Anadolu Türk kültürü, tarihi süreçte başta Şamanizm olmak üzere farklı inançların ve nihayet İslâm inanç ve kabullerinin etkisi ile kendine özgü bir birikim oluşturmuştur. Hâlihazırda çeşitli yörelerdeki âdet ve geleneklerin birebir kökeni hakkında net tespitlerde bulunmak uzun yıllara dayalı olarak şekillenmiş olan kültürel birikimin karmaşık ve girift yapısı dikkate alındığında oldukça zordur. Şu kadar var ki belli sabiteler üzerine kurulu Bektaşî geleneği ve icra edilen ayinler, kökeni derinlerde olan mitlerin nesiller boyu fazlaca bir değişime maruz kalmadan taşınmasına imkân vermiştir. Ayrıca Nevşehir bölgesinin kent kültüründe değişimin yavaş gerçekleşmesi, birtakım halk inançlarının varlığını günümüze kadar sürdürmesine yol açmıştır. Söz konusu halk inançlarının Anadolu'nun zengin kültürel harmanlanması dikkate alındığında doğrudan hangi dinî gruba ait olduğu ya da bu inançların dinî mi yoksa kültürel ve folklorik mi olduğunu tam anlamıyla tespit etmek güç görünmektedir. Son tahlilde bazı veriler dikkate alınmak suretiyle, ifade edilen geleneklerin kökenine ilişkin birtakım izler sürmek mümkündür. Fakat böyleleri girift ve çok boyutlu kültürel geçişlerin yaşandığı bir zeminde kesin yargılardan uzak durmak gerekmektedir.

Söz konusu kültürel birikim, merasimlerinin devam etmesi ve inanç ve geleneklerinin sürekliliği bakımından dinamik bir yapı olsa da çekirdek değerler manzumesinin statik olarak kaldığı ve odağında Eski Türk kültürü ve bir ölçüde Bektaşî kabullerinin olduğu bir inanç sistematiği içinde kapalı ve değişmez bir yapı olarak organize edilmiş şekilde varlığını korumaktadır. Bu organizasyon içinde günümüze intikal etmiş olan kültürel birikimin arka planında farklı kültürlerle etkileşimin sonucu olarak geniş bir yelpaze bulunmaktadır. Ne var ki bu farklı tesirler İslâm'ın bu kültürel kodlarda kurucu güç olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu doğrultuda İslâm düşüncesinin fikhî ve siyasi, felsefî ve manzum ve lirik bir literatür ile kendine özgü alegorik bir dil inşa eden tasavvufî düşünüş mekanizmaları, bu sistemi şekillendirmektedir.

Nevşehir bölgesinde söz konusu kültürel harmanlanmada, Orta Asya bozkır kültürünün bir uzantısı olan ozan kültürünün, halk inançlarında bir ölçüde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla Bozkır kültürünün ve buna bağlı olarak farklı sistemlere atıfta bulunan eklektik sosyal yapı üzerinden geliştirilmiş epistemolojik ve ontolojik şema çerçevesinde farklı referanslara ait kültürel inanış ve kabullerin, hâlihazırda Nevşehir kültüründe ve folklorunda varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Geçmiş âdetlerin devam etmesini sağlayan bu kültürel manzumenin, kapalı cemaat yapısı bakımından bir ölçüde taşıyan Bektaşî geleneği olmuştur. Nevşehir'in Bektaşî düşüncesine sahip olmayan geniş halk kitleleri nezdinde ise benzer zihni ve kültürel kabul ve alışkanlıkların nedenleri, Nevşehir'in kent kültürüne evrilme süreci, modernite karşısında üretim şekilleri bakımından yerel halkın sosyal, ekonomik ve kültürel olarak eski çevresel şartlardan bütünüyle farklılaşmaması ya da hâlâ dış etkilere büyük ölçüde açık olmayan bir yapı içinde bulunması gibi hususlarda aranmalıdır.

Kaynak Kişiler

Ayhan Yalman, 1968 Nevşehir merkez ilçe doğumlu, Nar Kasabası'nda yaşıyor, servis şoförü.

Emine Yalman, 1949 Nevşehir merkez ilçe doğumlu, Nar Kasabası'nda yaşıyor, ev hanımı.

Meliha Sarıyıldız, 1940 Nevşehir merkez ilçe doğumlu, Nar Kasabası'nda yaşıyor, ev hanımı.

Mustafa İbiş, 1961 Nevşehir merkez ilçe doğumlu, Nevşehir merkez ilçede yaşıyor, emekli.

Münevver Köksal, 1942 Nevşehir merkez ilçe doğumlu, Nevşehir merkez ilçede yaşıyor, ev hanımı.

Şükran İbiş, 1962 Nevşehir merkez ilçe doğumlu, Nar Kasabası'nda yaşıyor, ev hanımı.

Zeynep Yalman, 1944 Nevşehir merkez ilçe doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ev hanımı.

Kaynakça

Aça, Mehmet, “Türk İnanış ve Düşünüş Sistemlerinde Meyve”, *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, ed. Gürer Gülsevin, Metin Arıkan, İzmir, Kanyılmaz Matbaası, 2005.

Akalın, Şükrü Haluk, vd., “Geven”, *Türkçe Sözlük*, Ankara, TDK Yayınları, 2011.

Assman, Jan, *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, çev. Ayşe Tekin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1997.

Batuk, Cengiz, “Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar”, *Milel ve Nihal İnanç–Kültür–Mitoloji Dergisi*, cilt 6, sayı 1, Ocak – Nisan 2009.

Bektaşoğlu, Mustafa, *Anadolu’da Türk-İslam Sanatı*, Ankara, DİB Yayınları, 2009.

Beşirli, Hayati, “Türk Kültüründe Güç, İktidar, İtaat ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi”, *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Araştırma Dergisi*, sayı 58, Ankara, 2011.

Bilge, Arif, *Nevşehir ve Lale Devri Tarihi*, Konya, Nazım Bey Yayınevi, 1966.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, Ağaç Yayınları, 2009.

Dinleyen, Mustafa, *Nevşehir’de Halk İnançları*, Nevşehir, Nevşehir Belediyesi Yayınları, 2011.

Duran, Hamiye, *Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Eliade, Mircea, *Şamanizm*, çev. İsmet Birkan, 2. bs., Ankara, İmge Yayınları, 2006.

Er, Tülay, “Ürgüp ve Çevresi Evlenme Âdetlerinde Meydana Gelen Sosyal ve Kültürel Değişmeler”, *V. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek ve İnançlar Sektör Bildirileri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

Erdem, Sargon, “Alem”, *DİA*, İstanbul, TDVY, cilt II, 1989.

Ergun, Pervin, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004.

_____, “Alevilik Bektaşilikteki Tavşan İncancının Mitolojik Kökleri

Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı LX, 2011.

Eröz, Mehmet, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1992.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Zuhuri Danışman, cilt I, İstanbul, Zuhuri Danışman Yayınevi, 1970.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Anadolu İnançları*, İstanbul, Derin Yayınları, 2007.

Gökcan, F. Sema, “Gülşehir Karşı Kilise –St. Jean Kilisesi- İkonografisi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2010.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Gündüz, Tufan, “Hacı Bektaş Velî'nin Yol Arkadaşı Kolu Açık Hacım Sultan Velâyetnâmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sayı LV, Ankara, 2010.

Gürsoy, Ülkü, “Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Dut Ağacı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sayı LXI, Ankara, 2012.

Hoppál, Mihály, *Avrasya'da Şamanlar*, çev. Bülent Bayram, Şevket Çağatay Çapraz, 2. bs., İstanbul, YKY Yayınları, 2014.

İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Muhyiddîn Muhammed b. Alî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, cilt I, Kahire, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1957.

Kahraman, Ferruh, “Bir Tefsir-Kelam Problemi: Hz. Âdem'in Yasak Ağaca Yaklaşması”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt XV, sayı XX-VII, 2013.

Kalafât, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 2. bs., Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995.

_____, “Türk Halk İnanışlarında Ekmeğin Yeri ve Karay Ekmeği”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslar Arası Sempozyum Bildirgesi)*, *Dinler Tarihi Araştırmaları VIII*, Ankara, 2012.

_____, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları-Dedem Korkut-Aşağı Eller*, Ankara, Berikan Yayınları, 2008.

Komasyon, “Nevşehir”, *Yurt Ansiklopedisi*, cilt VIII, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1982.

Küçük, Abdurrahman-Küçük, Mehmet Alparslan, *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik*, Ankara, Berikan Yayınları, 2009.

Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, cilt I, İstanbul, İrfan Yayınları, 1995.

Nevşehir Valiliği, *Nevşehir İl Yıllığı*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1999.

Ocak, Ahmet Yaşar, “İslam Mitolojisi”, *Milel ve Nihal Dergisi*, sayı VI/1, İstanbul, 2009.

Ögel, Bahâeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş Türklerde Devlet ve Ordu Mehteri (Hunlardan Osmanlılara)*, cilt VI, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

Önal, Mehmet Naci, “Bir Dobruca Masalı: Mahmut Pehlivan”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı XLIII, 2010.

Özkılınç, Ahmet, vd., *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Ankara, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1996.

Roux, Jean Paul, *Eski Türk Mitolojisi*, çeviren Musa Yaşar Sağlam, Ankara, Bilge Su Yayıncılık, 2011.

_____, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, çeviren Aykut Kazancıgil, Lale Arslan, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2005.

Schimmel, Annemarie, *Tanrı’nın Yeryüzündeki İşaretleri-İslam’a Görüngübilimsel Yaklaşım*, çeviren Ekrem Demirli, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2004.

Tatlıhoğlu, Durmuş, “Türkmen İrımları (Halk İnançları)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı IV, Sivas, 2000.

Tekin, Nergishan, *Türklük ve Alevilik-Bektaşılık*, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2011.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Marifet Yayınları, 1995.

Usal, Ahmet, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, Edirne, Edirne Vergi Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2006.

Yerasimos, Marianna, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’nde Yemek Kültürü*, haz. Füsün Kiper, İstanbul, Kitap Yayınları, 2011.

Yıldız, Harun, *Anadolu Aleviliği*, Ankara, Araştırma Yayınları, 2004.

Yörükân, Yusuf Ziya, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri-Şamanizm*, Ankara, Yol Yayınları, 2005.

Zemahşerî (ö. 538/1144), Mahmud b. Ömer, *Keşşâf*, cilt I, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1997.